

Erkki Vasara

Puheenvuoro Risto Ryti -seuran ja Espoon Sotaveteraanien Presidentti johtaa -seminaarissa Espoon Kulttuurikeskuksen Louhi-salissa 16.10.2017

Arvoisat sotaveteraanit ja muut historian ystävät!

Sata vuotta sitten, lokakuun 16:ntena 1917 Lauri Kristian Relander oli siviilivirassa Keskusosuusliike Hankkijan palveluksessa, mutta hän oli samalla myös yksi maalaisliiton kolmesta johtavasta vaikuttajasta Santeri Alkion ja Kyösti Kallion rinnalla. Siihen asemaan hän oli päässyt vähitellen 1910-luvun kuluessa arvostettuna, korkeimman akateemisen tutkinnon suorittaneena kansanedustajana, joka tuolloin oli niin Alkion kuin Kallionkin suosiossa. Huhtikuussa 1917 hänet oli valittu puolueen varapuheenjohtajaksi.

Tuolloin, keväällä 1917, poliittinen tilanne Suomessa oli vähitellen sähköistymässä, sillä porvarillisten puolueiden ja eduskunnassa enemmistönä olleiden sosialidemokraattien välillä oli jo ollut erimielisyyttä siitä, mitä keisarivallan maaliskuisen kaatumisen jälkeen Venäjän johtoon nousseelta väliaikaiselta hallitukselta tulisi vaatia Suomen aseman kohottamiseksi toisen sortokauden jäljiltä. Uudessa, sosialisti Oskari Tokoin senaatissa olivat mukana silti toki maan kaikki puolueet. Vähältä piti, että Relanderistakin olisi tullut sen jäsen. Eduskunnan itsenäisyysmielisten voimien eli ennen muuta sosialidemokraattien ja maalaisliiton ajama ja eduskunnan heinäkuussa 1917 hyväksymä valtalaki, jonka myötä eduskunta olisi ollut Suomen korkein vallankäyttäjä ulko- ja sotilasasioita lukuun ottamatta, sai luonnollisesti tuen myös Lauri Kristian Relanderilta. Oikeistolle laki ei kuitenkaan kelvannut sen pelätessä sosialistienemmistöistä eduskuntaa sisäpoliittisen vallan käyttäjänä.

Laki ei kelvannut myöskään Venäjän hallitukselle ja niinpä se hajotti eduskunnan. Uusissa vaaleissa lokakuun alussa eduskuntaan tuli jälleen porvarienemmistö. Kansanedustajaksi palannut Relander joutui todistamaan syksyn 1917 alati pahenevaa poliittista jännittyneisyyttä. Syksyn ja tulevan talven aikana kävi myös selkeästi esiin Relanderin poliittinen linja kuohuvan sisäpolitiikan melskeissä. Hän oli yhtenä maalaisliiton edustajista mukana porvaripuolueiden ”delegatsioonissa”, joka kävi neuvotteluita sosialidemokraattien kanssa maan tilasta niin kauan kuin neuvotteluyhteys oli olemassa.

Pitkin syksyä pohdittavana oli edelleen Suomen valtiollinen asema, josta käydyissä keskusteluissa Pietarin hallituksen suomalaisena vastapuolena oli porvaripuolueista koostunut E. N. Setälän ns. tynkäsenaatti. Esillä olivat vaihtoehtoina manifesti, jossa Venäjän hallitus tunnustaisi Suomen senaatin maansa ylimmäksi vallanpitäjäksi, tai sosialidemokraattien edelleen kaipaama ja maalaisliiton Alkionkin yhä tukema valtalaki. Relander oli tuolloin ikään kuin kahden vaiheilla, mutta piti tärkeänä yhteyksien säilyttämistä porvaripuolueiden ja sosialidemokraattien välillä. Laihana kompromissina niin Pietari kuin suomalaiset, myös sosialidemokraatit, hyväksyivät nuorsuomalaisen Onni Talaan manifestitekstin, joka käytännössä piti sisällään mahdollisuuden valtalain toteuttamiseen.

Kaikki muuttui kuitenkin marraskuun 7:ntenä toteutetun ns. lokakuun vallankumouksen myötä. Nyt myös kaikki Suomen porvarilliset puolueet olivat yksinomaan täyden itsenäistymisen kannalla. Eduskunnassa nousi keskustelun kohteeksi kysymys maan korkeimman vallan haltijasta. Näissä

keskusteluissa Relander profiloitui edustajana, joka oli kiivaasti neuvotteluyhteyden säilyttämisen kannalla porvaripuolueiden ja sosialidemokraattien välillä.

Kun kävi ilmi, että sosialidemokraatit valmistelivat yleislakkoa, tunnot maalaisliitonkin piirissä alkoivat katkeroitua. Erityisen pahoillaan oli sovinnollista linjaa koko ajan edustanut Relander. Sikäli yhteistyötä kuitenkin ilmeni, että maalaisliitto, sosialidemokraatit ja muutama oikeiston edustaja hyväksyivät eduskunnan 15:ntenä marraskuuta pitämässä istunnossa julistuksen eduskunnasta maan korkeimpana vallankäyttäjänä. Samaan aikaan käynnistynyt yleislakko ja eritoten sen aikana ilmenneet väkivaltaisuudet saivat porvarisleirin lujan tuomion, ja nyt myös Relander oli niiden joukossa, joka ei enää nähnyt juurikaan mahdollisuuksia yhteistyöhön vasemmiston kanssa.

Svinhufvudin porvarillisen senaatin eduskuntaan tuoman itsenäisyysjulistuksen hyväksyminen joulukuun 6:ntena oli kaikille varmasti hyvä uutinen. Punakaartien rajut väkivallanteot eri puolilla maata, muun muassa Turussa, saivat kuitenkin porvarileirin järkyttymään. Relander oli tapahtumista tyrmistynyt ja tuomitsi eduskunnassa Turun tapahtumat jyrkästi. Hän oli kannattanut yhteistyöhakuisuutta sos.dem. puolueen suuntaan, mutta punakaartien toimintaa hän ei hyväksynyt. ”Luja sisäinen järjestys” oli hänen iskusanansa.

Vaikka jännitys porvarillisten suojeluskaartien ja punakaartien välillä oli tammikuussa 1918 jo puhkeamassa taisteluiksi, ja maalaisliiton eduskuntaryhmä alkoi asettua taistelun tielle, punakaartit on kukistettava, oli Relander tuolloinkin vielä sitä mieltä, että jos sittenkin yritettäisiin vielä neuvotteluja sos.dem. puolueen kanssa. Hän jäi näkemyksineen yksin. Ja sitä paitsi, maltilliset sosialidemokraatit olivatkin tuolloin jo syrjäytyneet sosialistileirin johdosta. Kevään 1918 sisällissota oli Lauri Kristian Relanderille kaikitenkin suuri järkytys ja muovasi hänen vakaumustaan suhteessa poliittiseen vasemmistoon.

Sisällissodan jälkeen Relander halusi vaalia sodan valkoisten taistelijain kunniaa ja muistoa, minkä hän toi esille eräissä kannanotoissaan. Kysymys sodan jälkeisestä ”tynkäeduskunnasta” ei ollut hänelle myöskään mikään ongelma. Hän piti porvareiden ja Matti Paasivuoren kokoonpanoa laillisena ja edellytti sen toteuttavan muun muassa torpparinvapauslain, mikä tapahtuikin. Loppukeväästä 1918 alkaneissa keskusteluissa maan valtiomuodosta Relander oli maalaisliiton miehenä vakaasti tasavaltalainen. Kun maahan oltiin kokoamassa uutta hallitusta Svinhufvudin senaattia seuranneen Paasikiven monarkistienemmistöisen senaatin kaaduttua käytännössä Saksan häviöön maailmansodassa loppuvuodesta 1918, oli Relander yksi niistä nimistä, joita hallitusta muodostanut Lauri Ingman kaavaili kabinettiinsa. Maalaisliitto jätettiin kuitenkin Santeri Alkion jyrkän tasavaltalaiskannan vuoksi oppositioon. Tapahtumat osoittivat silti Relanderin nauttivan arvostusta myös oikeiston piirissä.

Maalaisliiton nousu vuoden 1919 eduskuntavaaleissa maan ylivoimaisesti suurimmaksi porvaripuolueeksi ja eduskunnan porvarienemmistö merkitsivät sitä, että puhemiehen paikka oli nyt ensi kertaa tulossa maalaisliitolle. Kenestä siis puhemies? Keskustelua käytiin maalaisliiton ryhmässä hartaasti. Santeri Alkiolla oli luonnollisesti kannatusta, mutta hän kieltäytyi ruotsin kielen taidottomuuteensa vedoten. Niinpä esiin nousi esiintymiskykyinen, kielitaitoinen, akateemisesti koulutettu tohtorismies – erittäin talonpoikaishenkisen vaalikampanjan käynyt Relander. Kiintoisaa oli, että aivan aluksi Kyösti Kallio ei asettunut pitkäaikaisen suojattinsa kannalle, vaan kannatti jatkokeskusteluita. Niiden myötä Relander kuitenkin valittiin puolueen

puhemiesehdokkaaksi ja sitä myötä myös puhemieheksi. Ryhmässä katsottiin, että Santeri Alkio oli liian arvokas mies asetettavaksi puhe- ja äänioikeudettomaksi puhemieheksi.

Tervehdyspuheessaan eduskunnalle uusi puhemies vetosi voimakkaasti kansallisen yhtenäisyyden puolesta sen katkeruuden voittamiseksi, jonka ”käyty veljessota”, kuten hän kevättä 1918 luonnehti, oli aiheuttanut. Puhemiehen tehtävät Relander hoiti sinänsä moitteettomasti, kunnes siirtyi syksyllä 1920 maaherraksi Viipuriin. Hänen puhemiestoimeensa jäi kuitenkin tahra, joka syntyi hänen mielipidekirjoituksestaan Maan ääni -lehdessä helmikuussa 1920. Siinä hän presidentti Ståhlbergin ja pääministeri J. H. Vennolan kannoista poiketen, tuolloin oli kyse hallituksen kokoonpanon laajentamisesta, esitti koko hallituksen eroa. Kävipä hän vielä esittämään näkemyksiä uuden hallituksen ohjelmaksikin. Puheenvuoro herätti laajaa hämmennystä. Santeri Alkio ja Kyösti Kallio suuttuivat. Sanoipa Alkio suoraan, että Relander teki itsensä naurunalaiseksi.

Lauri Kristian Relanderin toimet vuosina 1917 – 1919 osoittivat, että hän oli kiistatta yksi maan johtavista porvarillisista poliitikoista. Hän oli myös tasavaltalainen, suhtautui yhteistyöhön sosialidemokraattien kanssa myönteisesti, mikäli se vain sopi jälkimmäisille, oli jyrkän tuomitseva suhteessa punakaarteihin, kunnioitti sisällissodan valkoisten joukkojen toimintaa ja osoitti puhemiehenä ollessaan saattavansa sortua sanomaan tai kirjoittamaan, mitä ajatteli, ilman että ensin ajatteli, mitä kannatti sanoa tai kirjoittaa.

Nämä taustat tuntien voi ymmärtää myös Lauri Kristian Relanderin toimintaa tasavallan presidenttinä. Niistä on vedettävissä linjoja hänen menettelytapoihinsa maan päämiehenä. Siinä missä edeltäjänsä K. J. Ståhlberg oli hallituksia muodostettaessa harkitseva ja odottava, Relander kävi heti ensi töikseen, muodostettaessa uutta ministeristöä keväällä 1925, esittämään käsityksiään jopa tulevan hallituksen ohjelmasta, vaikka neuvottelutilanne oli vielä aivan auki. Mieleen tulee väkisinkin silloisen eduskunnan puhemiehen menettely helmikuussa 1920. Presidentin toimet herättivät voimakasta kritiikkiä – myös maalaisliiton piirissä. Erikoista oli myös Relanderin ja J. E. Sunilan, presidentin hengenheimolaisen maalaisliitossa, tiivis yhteistyö koottaessa jälkimmäisen johtoon tullutta maalaisliittolaista vähemmistöhallitusta loppuvuodesta 1927. Tällä menettelyllään Relander eittämättä kasvatti entisestään Kyösti Kallion häntä kohtaan tuntemaa antipatiaa. Jälkimmäistä ei uuteen hallitukseen kutsuttu.

Relanderin merkittävin sisäpoliittinen teko oli kuitenkin Sunilan hallituksen edeltäjän, Väinö Tannerin sosialidemokraattisen vähemmistöhallituksen synnyttäminen loppuvuodesta 1926. Siinä yhtyivät Relanderin jo syksyllä 1917 osoittama pyrkimys pitää yhteyttä sosialidemokraatteihin ja Tannerin maltillinen, länsimainen sosialidemokratia, joka nyt hyväksyi toiminnan porvarillisen valtion hallituksessa. Relanderin toive maalaisliiton, edistyspuolueen ja sosialidemokraattien punamultahallituksesta ei toteutunut kahden ensin mainitun kieltäytyttyä siitä, mutta presidentti halusi eheyttää poliittista kenttää ja nimitti maahan ”punaisen ” hallituksen vain kahdeksan vuotta katkeran sisällissodan jälkeen.

Yhtä lailla voidaan nähdä yhteys Relanderin loppuvuodesta 1917 ja lopulta sisällissodan kynnyksellä osoittamansa, punakaartien aiheuttaman tyrmistyksen ja hänen presidenttinä osoittamansa, voimakkaan kommunismin vastaisuuden välillä. ”Vapaussodan” valkoisten muistoa ja kunniaa vaalineen ja suojeluskuntajärjestössä vaikuttaneen presidentin, voimakkaasti kokevan tunneihmisen, oli mahdoton hyväksyä räikeää kommunistista propagandatoimintaa, ja tämä vakaumus johti hänet antamaan periksi lähes kaikessa Lapuanliikkeelle vuonna 1930. Vasta liian myöhään, loppusyksyllä 1930 Relander ymmärsi liikkeen vaarallisuuden demokratian kannalta.

Tuolloin hän oli kuitenkin jo menettänyt taustapuolueensa maalaisliiton kalliolaisen siiven tuen ja tuli sitä tietä häviämään puolueensa ehdokkuuden tammikuun 1931 presidentinvaaleihin.